

PERSONIFICAREA DACIEI PE MONEDELE ROMANE IMPERIALE

DE

IUDITA WINKLER

În condițiile lumii antice, monedele, pe lângă rolul lor economic, reprezentau și un important mijloc de propagandă, datorită circulației lor intense și rapide. Pe monedele romane putem urmări — desigur numai în linii mari — anumite aspecte ale politicii duse de imperiul roman, cum ar fi de pildă succesele obținute în extinderea dominației lui, măreția triumfurilor, grandoarea serbărilor, cultul împăratului, în scopul de a aminti la tot pasul tuturor, prin a căror mină trecea moneda romană, forța redutabilă a acestui stat în plină expansiune, de a intimida pe vecini și de a menține mereu treaz în clasa dominantă orgoliul de cuceritori.

Marea încheștare dintre armatele lui Traian și poporul dac în frunte cu regele Decebal a constituit un capitol important în propagandistica romană, manifestată printr-un număr mare de emisiuni monetare, pe lângă alte modalități de glorificare a eroismului roman, între care locul central îi revine, fără îndoială, Columnei lui Traian, unul din cele mai de seamă monumente ale antichității, mărturie a importanței acordate de Roma înfringerii rezistenței îndelungate întâmpinată la nordul Dunării de jos.

Opera împăratului « Despre războaiele dacice » — precum și alte lucrări literare — s-a pierdut fără urmă. Literatura păstrează doar excerpte din opera lui Dio Cassius tratând evenimentele din ultimii ani ai domniei lui Decebal. Dar atât Columna, cât și operele literare nu erau accesibile decât unor cercuri relativ restrinse: Columna — inaugurată în 113 e.n.¹ — celor care trăiau la Roma sau o vizitau, iar descrierile, celor care puteau să-și permită luxul de a le cumpăra, așa încât monedele constituiau un mijloc de cea mai largă difuzare a noilor victorii, fiind de circulație generală și accesibile diverselor pături sociale.

Ideea concretizată în basoreliefurile Columnei lui Traian diferă de ceea ce s-a urmărit a se reda pe monede, care, emise în timpul ostilităților sau imediat după obținerea victoriei, aveau înainte de toate un rol propagandistic.

¹ Karl Lehmann-Hartleben, *Die Trajanssäule. Ein römisches Kunstwerk zu Beginn der Spälatike*, Berlin und Leipzig, 1926, text, p. 6.

Imaginile sculpturale ale Columnei menite să eternizeze faptele de arme ale armatei romane, sub comanda personală a împăratului, au un caracter narativ; artistul povestește episoadele războaielor păstrînd în general ordinea cronologică. Figuri simbolice nu apar decît în puține cazuri: atitudinea favorabilă a zeilor locali față de armatele romane simbolizată prin Danuvius protejînd trecerea lor peste undele sale; încheierea victorioasă a luptelor — în primul război — sugerată prin zeița Victoria așezată între două trofee de arme și stindarde dacice, pregătindu-se să scrie pe un scut; Dacia îndoliată privind spre prizonierii autohtoni etc.

Aceste trei motive apar într-o formă puțin schimbată și pe monede. În timp ce pe Columnă predomină reprezentările unor figuri reale¹ — desigur idealizate — pe monede se preferă simbolistica: spațiul redus al rondelului îl obligă pe artist să sugereze prin simboluri ideea esențială, înfrîngerea temerarului dușman.

Pe Columnă victoria finală e exprimată prin scena sinuciderii regelui Decebal și prezentarea capului său armatelor romane; pe monede nu găsim vreo aluzie la aceste evenimente; peste tot apare Dacia, personificată printr-o femeie sau un bărbat în port autohton, accentul căzînd pe țară, regele și nobilimea fiind cu totul absenți².

Primele emisiuni ale ciclului de monede privind cucerirea Daciei, datînd de prin mijlocul lunii decembrie 102 e.n., relevă rolul important al împăratului în dobîndirea victoriei. Pe *aureus*-ul emis acum, Traian eroizat (planșa I, 1), cu o mantie pe brațul stîng, stînd în picioare spre stînga și ținînd în mîna stîngă o lance, împodobește cu un coif un trofeu așezat pe capul unui dac, care întinde spre împărat, în semn de implorare, mîna dreaptă, în timp ce cu stînga se sprijină de pămînt³. Pentru a simboliza cît mai elocvent înfrîngerea Daciei, Traian apasă cu piciorul drept pe pulpa stîngă a dacului doborît la pămînt. Despre această monedă C. Moisil scrie: « Această reprezentare, atît de expresivă și de brutală a înfrîngerii dacilor, este un tip cu totul nou în numismatica romană. Ea simbolizează nu numai victoria romanilor, dar și îndîrjită rezistență a dacilor, care numai cu mari sacrificii a putut fi înfrîntă. Există în numismatica imperială romană și alte alegorii privitoare la înfrîngerea diferitelor popoare, dar nici una nu exprimă atît de bine satisfacția brutală a biruitorului și rezistența îndărătnică a învinsului, ca aceasta »⁴.

¹ Întrebînd termenul de « real » în opoziție cu « simbolic », nu vrem să contrazicem, desigur, părerile specialiștilor, care au arătat că majoritatea scenelor de pe Columnă sînt idealizate în scopul de a proslăvi pe împărat și legiunile romane, vezi Karl Lehmann-Hartleben, *op. cit.*

² În stadiul actual al istoriografiei noastre, credem că nu e necesară nici măcar o schiță sumară a cadrului istoric în care s-au desfășurat cele două expediții romane împotriva dacilor și constituirea Provinciei Dacia: vezi *Istoria României*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 298 urm.; 348 urm., unde se indică și bibliografia principală. Pentru celelalte provincii ale imperiului, *Istoria Universală*, II, București, 1959.

³ Cohen, 254; P. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*, I, *Die Reichsprägung zur Zeit des Traian*, Stuttgart, 1933, p. 107, nr. 54; C. Moisil, *Monedele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii și la cucerirea Daciei*, în BSNR, XXIV, 1930, extras, p. 8. Acest fel de reprezentare « în nuditate eroică » nu are analogii în reprezentările de pe monedele imperiale. Numai pe denarul roman republican emis în anul 48 i.e.n., Vercingetorix (?) și adjutanții săi sînt reprezentați nuzi pe bigă în luptă.

⁴ C. Moisil, *op. cit.*, p. 8, crede că pe acest denar e reprezentat un om gol și nu împăratul Traian. Probabil sub influența lucrării lui Plinius cel Tânăr, *Panegiricul lui Traian*, I, unde Traian e asimilat cu zeii, chipul împăratului apare eroizat pe monede, spre a sugera aceeași idee. Imaginea pare să fi dispăcut împăratului, căci ea este emisă numai o singură dată.

Consfințirea de către senat a păcii încheiate și primirea Daciei în rîndul statelor clientelare e ilustrată pe un *dupondius*: un bărbat în togă, *Genius senatus*, în picioare spre stînga, întinde mîna dreaptă spre o femeie îngenunchiată în fața lui. La stînga se vede o construcție schițînd intrarea în curie (planșa I, 2) ¹.

Aceeași reprezentare apare dezvoltată pe un *aureus*, adăugîndu-se și figura lui Traian. Spațiul redus al rondelului l-a obligat pe gravor să renunțe la redarea curiei. Moneda (care s-ar putea să fi fost emisă după al doilea război dacic) caută să pună în lumină atitudinea împăratului față de senat. Pășind spre stînga, Traian îmbrăcat în cuirasă, cu *sagum*-ul peste umăr și cu lancea în mîna stîngă, întinde dreapta numai pe jumătate ridicată spre *Genius senatus* ca semn că pune la dispoziția sa Dacia simbolizată prin figura feminină prosternată la picioarele lor (planșa I, 3) ².

Pe emisiunile de argint ale anului 103 găsim reflectată jalea poporului învins: Dacia șade pe un scut așezat orizontal sau pe pămînt spre dreapta, cu mîna stîngă își sprijină capul îndoliat, iar dreapta atinge pămîntul cu un gest obosit; sub scut o sabie curbă (planșa I, 4) ³. Legenda DACICVS concordă cu impresia sugerată de reprezentare. Alte variante ale emisiunilor aceleiași an redau Dacia îndoliată șezînd în fața unui trofeu (planșa I, 5) ⁴. Acest motiv îl regăsim într-o formă puțin schimbată pe denari și monede de bronz emise după al doilea război dacic, dar cu legenda DAC(IA) CAP(TA) (planșa I, 6) ⁵.

Pe aurei și pe sesterți e reprezentat împăratul învingător, în picioare spre stînga, îmbrăcat într-o cuirasă, ținînd lancea în mîna stîngă ridicată, și cu dreapta pe genunchiul care apasă pe creștetul unui dac reprezentat numai prin bust în profil (planșa II, 7) ⁶.

Dar mulțumirea pentru victorie se cuvine a fi dată, în primul rînd, zeilor panteonului roman: Dacia învinsă trebuie să îngenuncheze deci în fața lor. Locul central îl ocupă desigur Mars Ultor, zeul războiului; cu o lance în mîna dreaptă, el se sprijină cu stînga pe un scut oval de pe umărul unui dac care e gata să se prăbușească sub povara sa (planșa II, 9) ⁷. Apare și Roma, pe unele monede ținînd în mîna dreaptă

¹ P. Strack, *op. cit.*, p. 108, nr. 348, pl. V; C. Moisil, *op. cit.*, p. 9, nr. 4, cu referire la Cohen, 174, serie că Dacia oferă un scut lui Traian.

² P. Strack, *op. cit.*, p. 108—109, nr. 82, pl. I; Cohen, 527—528; C. Moisil, *op. cit.*, p. 18, nr. 18, fig. 20 (vede aici un soldat roman care aduce în fața împăratului un dac ce cade în genunchi).

³ P. Strack, *op. cit.*, p. 110, nr. 64, 70, 84 etc.; Cohen, 135, 259, 260, 529—530; C. Moisil, *op. cit.*, p. 12, nr. 8, p. 19, nr. 21, fig. 23; P. Strack, *op. cit.*, p. 110 (interpretează sabia curbă ca o sabie ruptă, deoarece curbura este foarte mică față de lungimea lamei); P. Bienkowski, *De simulacris barbarorum gentium apud Romanos corporis barbarorum prodromus*, Cracoviae, 1900, p. 34—35, fig. 10 a.

⁴ P. Strack, *op. cit.*, p. 110, 121, nr. 365, 85, pl. V; Cohen, 531, 532—538; C. Moisil, p. 19—20/e, fig. 24—26. Motivul femeii care bocește lângă mort, ca motiv de reprezentare pentru popoarele învinse, e reprezentat și în epoca republicană; P. Bienkowski, *op. cit.*, p. 34—35, fig. 10 b. Trofeele de pe monede sînt mult mai simple decît cele de pe Columna lui Traian, vezi K. Lehmann-Hartleben, *op. cit.*, pl. 37.

⁵ P. Strack, *op. cit.*, p. 110, nr. 156—158, pl. I; Cohen, 120, 118, 121; C. Moisil, *op. cit.*, p. 18, nr. 19, p. 19, nr. 20, fig. 21—22.

⁶ P. Strack, *op. cit.*, p. 113, nr. 83, pl. I, nr. 358, pl. V; Cohen, 511—512; C. Moisil, *op. cit.*, p. 19, nr. 23, fig. 27.

⁷ P. Strack, *op. cit.*, p. 118, nr. 89, pl. I; Cohen, 376—377; C. Moisil, *op. cit.*, p. 20, nr. 25, fig. 29 (consideră că pe acest denar e reprezentat un legionar roman, punînd scutul pe umărul unui dac, pentru a simboliza strivirea acestui popor sub greutatea armelor romane).

o Victorie, iar în stînga o lance, un dac în genunchi își întinde spre ea mîinile în semn de rugăminte și supunere (planșa II., 11) ¹. Cu același gest implorator se îndreaptă dacul învins și către Pax, care șezînd spre stînga întinde deasupra capului său un caduceu sau o ramură de măslin (planșa II, 8) ².

Pe sesterti, dupondii și ași, Pax apare cu ramura de măslin și cornul abundenței. Ea este reprezentată într-o atitudine mult mai blîndă față de învinși decît împăratul, căci ea atinge doar cu piciorul drept, ușor, pe umăr bustul dacului, spre a simboliza dependența lui (planșa II, 10) ³. Dar sub această pace aparent calmă și prosperă zăceau zdrobite și încătușate numeroasele provincii, între care se numără acum și Dacia; e pacea romană, acea « tăcere a pustiului », « sclavie mizerabilă » după cum o caracterizează atât de plastic Calgacus și Civilis ⁴.

Cu toate aceste digresiuni, tendința generală a reprezentărilor de pe monede e slăvirea și sublinierea rolului ocupat de împărat în obținerea victoriei. În 107 se emite din nou — adaptat la victoria asupra dacilor — tipul monetar prin care Augustus își celebrase victoria de la Actium. E vădită intenția de a stabili paralele cu unul dintre cele mai glorioase episoade ale imperiului.

Traian călare se avîntă spre un dușman dezarmat care cade în genunchi și în ultima desperare ridică mîna nu atît pentru a cere îndurare, cît într-o mișcare instinctivă, spontană de apărare, înspăimîntat de cel care-l atacă (planșa II, 12) ⁵.

Dintre divinitățile locale Danuvius e prezentat ca fiind favorabil armatelor cuceritoare; furios, el apasă cu genunchiul drept pe piciorul Daciei, care îmbrăcată într-o haină scurtă, frumos drapată, prinsă cu un cordon, șade pe pămînt și privește înspăimîntată spre cel care o atacă. Sprijinindu-se pe mîna dreaptă, ea încearcă s-o ridice pe cea stîngă în semn de apărare (planșa III, 13) ⁶. E o aluzie la primul succes al armatelor romane: trecerea marelui fluviu care despărțea pe daci de imperiu.

Cea mai sugestivă expresie a înfrîngerii suferite de daci după al doilea război cu romanii o redau monedele pe care Dacia apare șezînd pe o grămadă de arme, scuturi, lănci și săbii curbe, fie în poziție de doliu — *Dacia victa* (planșa III, 14), fie în poziție de captivă cu mîinile legate, cu legenda DAC(IA) CAP(TA) (planșa III, 15).

¹ P. Strack, *op. cit.*, p. 118, nr. 371, pl. V; Cohen, 386—390; C. Moisil, *op. cit.*, p. 21 nr. 29, fig. 36—37.

² P. Strack, *op. cit.*, p. 125, nr. 94, pl. I; Cohen, 417—418; C. Moisil, *op. cit.*, p. 25, nr. 37, fig. 52—53; Strack, *op. cit.*, p. 125, nr. 368, pl. V.

³ P. Strack, *op. cit.*, p. 113, nr. 366, pl. V; Cohen, 406—410; C. Moisil, *op. cit.*, p. 26, nr. 39, fig. 55.

⁴ Tacitus, *De vita et moribus Iulii Agricolae* XXX, id., *Historiae*, IV, 17: *miseram servitutem falso pacem uocarent*.

⁵ P. Strack, *op. cit.*, p. 119—120, nr. 360, 361, 80—81, pl. I, V; Cohen, 500—510; C. Moisil, *op. cit.*, p. 17—18, nr. 14—17, fig. 15—19.

⁶ P. Strack, *op. cit.*, p. 125—126, nr. 159, 383, pl. II, VI; Cohen, 525—526; C. Moisil, *op. cit.*, p. 15, nr. 11, fig. 9, p. 16, nr. 13, fig. 13—14 (vede aici reprezentat Tibrul doborînd Dacia; dar avînd în vedere asemănarea izbitoră cu monedele care poartă în exergă legenda DANUVIVS, credem că interpretarea lui Strack e cea justă. Cf. și H. Mattingly, BMC, vol. III, p. 168). Este demnă de remarcă deosebirea în reprezentarea lui Danuvius: pe monede Danuvius are o înfățișare specifică, așa încît se distinge numaidecît ca o divinitate acvatică, net deosebită de ceea ce apăruse anterior în repertoriul numismaticii romane; pe Columnă imaginea lui Danuvius prezenta multe asemănări cu cea a Tibrului, cf. Lehmann-Hartleben, *op. cit.*, pl. 6/III și M. Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit*, Tafelband, Halle (Saale), 1926, pl. 76, 6—9; 77, 1—8.

1

2

3

4

5

6

Pl. I. — Monede de aur, argint și bronz cu personificarea provinciei Dacia (1—2,5, după C. Moisil; 4,6 după Strack).

7

8

9

10

11

12

Pl. II. — Monede de aur, argint și bronz cu personificarea provinciei Dacia
(7-12 după Strack).

13

14

15

16

17

18

Pl. III. Monede de argint și bronz cu personificarea provinciei Dacia
(13—18 după Strack).

19

20

21

22

23

24

Pl. IV. — Monede de bronz cu personificarea provinciei Dacia (19, 21, 22 după Strack; 20 după Mattingly; 23—24 din colecția bibliotecii Batthyány).

25

26

27

28

28a

28b

29

Pl. V. — Monede de argint și bronz cu personificarea provinciei Dacia (25 din colecția Muzeului regional Hunedoara; 26 din colecția bibliotecii Batthyány; 27 din colecția Muzeului național Sofia, nr. inv. 2642; 28, 28b din colecția Muzeului arheologic Cluj; 28a din colecția Muzeului regional Alba Iulia, inv. Cserni 4363; 29 după Mattingly).

Putem distinge patru variante ale acestor emisiuni; I: Dacia șade punându-și mîna stîngă pe genunchiul drept tras în sus și sprijinindu-și capul în mîna dreaptă; II: Dacia șade sau ingenunchiază pe o grămadă de arme cu mîinile legate la spate; III: Dacia nudă cu capul întors, stă în genunchi spre dreapta cu mîinile legate la spate (planșa III, 16) și IV: Dacia în picioare, stînd spre stînga, cu mîinile legate în față, în haină scurtă cu bonetă frigiană, mergînd în pas; lîngă ea armele dacice (planșa III, 17) ¹.

După constituirea provinciei emisiunile monetare pentru celebrarea victoriei obținute continuă, după cum dovedește și reemiterea, la sfîrșitul anului 111 e.n., a tipului care reprezintă Victoria seminudă, stînd spre stînga, cu piciorul pe un coif, cu mîna stîngă sprijinită de un trunchi de palmier, de care e atîrnat un scut, ținînd în mîna dreaptă un stilet cu care scrie pe scut DA-CI-CA ².

Abia în 112 locul lor e luat de altă reprezentare și o nouă legendă: DACIA AVGVST(I) PROVINCIA. (planșa III, 18) ³. Dacia nu mai apare ca *victa* sau *capta*, ci ca parte integrantă a imperiului. Ea șade spre stînga pe o stîncă, simbolul țării, în portul autohton, ținînd în mîna stîngă o acvilă, în fața ei pe o altă stîncă, un copil cu struguri în mîna, pe genunchiul stîng un alt copil cu spice, indicînd prosperitatea provinciei ce se dezvoltă sub auspiciile armatei romane. Cu acestea se încheie seria monedelor emise sub domnia cuceritorului Daciei. Numărul lor mare arată deosebita importanță pe care a atribuit-o împăratul și senatul roman supunerii și înglobării ei în rîndurile provinciilor.

Emisiunile de bronz avînd ca temă Dacia sînt bătute în număr considerabil și sub Hadrian. Ca prototip al acestei serii servește moneda lui Traian cu legenda DACIA AVGVST PROVINCIA. Dar de pe aceste monede lipsește simbolul bogăției și al abundenței, lipsește orice referire la dezvoltarea pașnică a provinciei, zguduită acum de atacuri externe și frămîntări lăuntrice ⁴.

Figura Daciei e gravă, privirea îngîndurată, șezînd tot pe o stîncă, ea ține în mîna dreaptă o acvilă, iar în stînga sabia curbă (planșa IV, 19) ⁵. Este pentru prima dată de la înfrîngerea Daciei că arma străveche a autohtonilor nu se găsește în trofeu sau sub scutul pe care șade Dacia îndoliată, ca simbol al înfrîngerii, ci în mîna Daciei, ca o armă activă, indiciu al înrolării populației

¹ P. Strack, *op. cit.*, p. 120–121, nr. 156–158, 117, pl. II, VI; Cohen, 92–93, 95, 120, 118, 121, 661; C. Moisil, *op. cit.*, p. 18–20, 19–24, fig. 21–26.

² Cohen, 450; Strack, 131, 373, 165, pl. III.

³ P. Strack, *op. cit.*, p. 207–208, nr. 435, pl. VII–VIII; Cohen, 125–127; C. Moisil, *op. cit.*, p. 27, fig. 57–58.

⁴ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 93; D. Berciu, *Contribuția elementelor economice la explicarea unor evenimente istorice în Dacia*, București, 1948, p. 23; id., *Lupta băștinășilor împotriva romanilor*, în *SCIV*, II (1951), 2, p. 73 și urm.; B. Mitrea, *Contribuții numismatice la cunoașterea problemei luptei împotriva stăpînirii romane în Dacia*, I, în *SCIV*, V, 1954, nr. 3–4, p. 470–471; D. Tudor, *Răscoale și atacuri «barbare» în Dacia romană*, București, 1957, p. 11 și urm.

⁵ P. Strack, *op. cit.*, II, *Die Reichsprägung zur Zeit des Hadrian*, p. 152, nr. 715, pl. XII, p. 160; Cohen, 526–533, 1391; P. Bienkowski, *op. cit.*, p. 54–55, fig. 45, consideră că Dacia e reprezentată în portul autohtonilor. Lipsa bonetei frigiene, precum și draparea hainei ne împiedică să susținem această teză. Sabia curbă indică numai că gravorul intenționa să-i reprezinte pe autohtoni cu ceea ce aveau mai specific. Pe monumente sculpturale — cu excepția Columnei lui Traian — sabia curbă apare foarte rar. Cf. *ibidem*, p. 69–70, fig. 64 și B. Mitrea, *Sabia dacică pe un monument roman din Britannia*, în *Revista Istorică Română*, IX, 1939, p. 264–270.

băstinașe în unitățile auxiliare ale armatei romane și deci al participării ei efective la apărarea imperiului¹.

Emiterea acestui tip începe — după părerea lui Strack — în 136 sau poate chiar în 137, cu ocazia vicenaliilor, alături de o serie de monede, menite să eternizeze activitatea împăratului în provincii²; pe lângă acestea moneda cu Dacia este expresia fermității dominației romane în stare să țină piept oricăror atacuri.

Politica de romanizare a Daciei se reflectă în schimbarea trăsăturilor reprezentării ei alegorice; tipul ei se apropie acum de cel al amazoanei romane. Abandonarea bonetei frigiene, coafura îngrijită, părul frumos ondulat, legat cu o panglică pe frunte, precum și mantia ce-i atârna pe brațul stâng o deosebesc net de reprezentarea de pe monede de lui Traian.

Trebuie subliniat faptul că în seria monedelor cu EXERCITVS DACICVS se emit șase tipuri diferite³, așa încât Dacia ocupă al doilea loc după emisiunile cu EXERCITVS SYRIACVS, pentru care s-au emis șapte tipuri⁴. Raportul înclină și mai mult în favoarea Daciei, dacă avem în vedere părerea lui Strack că tipurile EXERCITVS SYRIACVS se referă și la legiunile ce staționau în acele provincii din Orient care nu erau reprezentate în această serie, în total deci la cinci legiuni⁵, în timp ce în Dacia staționa numai o singură legiune. Reiese, așadar evident importanța atribuită armatei din nordul Dunării de jos în menținerea dominației romane.

Schimbările introduse sub Hadrian în reprezentarea Daciei sînt menținute și sub Antoninus Pius. Emisiunea monedei cu Dacia nu are acum o semnificație specială; ea se încadrează în șirul monedelor menite a releva credința provinciilor față de noul împărat, căruia îi oferă tributul, *aurum coronarium*⁶. Chipul Daciei se apropie și mai mult de cel al amazoanei, dar spre deosebire de figura de pe moneda emisă sub Hadrian, Dacia poartă o manta pe umăr și pe cap o diademă, pășește spre stînga, ținînd în mîna dreaptă o cutie pătrată (planșa IV, 20) sau ovală (planșa IV, 21), iar în stînga stîndardul cu balaurul⁷, sau drapelul de pînză pe care ca multe alte popoare îl foloseau și daco-geții⁸. Prezentarea Daciei cu stîndardul cu dragon, cu care porneau la luptă geto-dacii în epoca independenței, exprimă în chipul cel mai pregnant concepția romană despre integrarea populației locale în imperiul roman și constituie un element important în problema continuității. Execuția schematică a dragonului în poziție de repaos nu ne permite precizări în privința similitudinii cu figurile de dragoni de pe Columna lui Traian⁹. Faptul că trupul dragonului nu este acoperit cu solzi, ca al dragonului găsit la

¹ W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen*, Berlin, 1938; P. Bieńkowski, *op. cit.*, p. 84.

² P. Strack, *op. cit.*, p. 38, 139, 147.

³ P. Strack, *op. cit.*, p. 148, nr. 791—795, pl. XV; Cohen, 557—572.

⁴ P. Strack, *op. cit.*, p. 148, nr. 808—814; Cohen, 568—570, 583—588.

⁵ P. Strack, *op. cit.*, p. 149.

⁶ P. Strack, *op. cit.*, III, *Die Reichsprägung zur Zeit des Antoninus Pius*, p. 39, nr. 785—787, pl. IX; Cohen, 347; W. Hüttel, *Antoninus Pius*, I, Prag, 1936, p. 284—287.

⁷ P. Strack, *op. cit.*, p. 39, nr. 785, 787; Cohen, 347.

⁸ Cohen, II, 304/347; P. Strack, *op. cit.*, 785, indicînd numărul din Cohen exprimă presupunerea — punînd-o sub semnul întrebării — că și pe această monedă ar fi un stîndard cu balaurul. Dar deoarece de pe basoreliefurile de pe Columnă (vezi K. Lehmann-Hartleben, *op. cit.*, pl. 31/XLVI—XLVIII, 37, 35, LXXV) se știe că dacii, pe lângă stîndardul cu balaurul, aveau și un drapel cu pînză, putem admite posibilitatea reprezentării lor concomitente pe monede.

⁹ K. Lehmann-Hartleben, *op. cit.*, pl. 28/LVIII—LIX, 30/LXIV, 31/LXVI—LXVII, 35/LXXV, 37/LXXVIII.

Virșet și al celui de la Alba Iulia¹, indică drept model reprezentările de pe Columnă. Introducerea dragonului pe moneda imperială menită să celebreze unul din cele mai însemnate evenimente din viața împăratului, arată că persistența populației autohtone cu tradițiile ei în provincia din nordul Dunării de jos era bine cunoscută la Roma. Numai o singură dată apare Dacia în hiton și himation cu o manta lungă pe umeri, ținând în mîna dreaptă o cutie ovală, iar în stînga, o sabie, cu lamă lungă ușor curbată la vîrf (planșa IV, 22) (pe care Strack o consideră ca o seceră)². În cadrul seriei monetare emise în 139 se pot distinge, de fapt, două variante: una în hiton lung și himation în diverse drapări, alta cu hiton scurt și cu o pelerină. Numai pe un sesterț păstrat în muzeul Ermitage (Leningrad) găsim Dacia într-o învestmîntare deosebită, care pare să fie o îmbinare a portului autohton cu cel roman: peste hitonul lung, fixat sub piept cu un cordon, este aruncată o pelerină³. Cu acestea se încheie pentru o lungă perioadă reprezentarea Daciei pe monedele romane.

Numai cu ocazia victoriei raportate asupra carpilor apare din nou Dacia pe monede, dar de data aceasta în condiții cu totul schimbate, acordîndu-se sub Filip Arabul provinciei Dacia dreptul de a emite monede⁴. Aceste emisiuni, purtînd legenda PROVINCIA DACIA, vor continua să apară timp de 11 ani. Din elemente vechi se crează acum o imagine nouă pentru Dacia, care nu seamănă nici cu tipul amazoanei, nici cu cea a Daciei de pe monedele lui Traian.

Dacia e redată într-o haină lungă a cărei drapare diferă de la o monedă la alta. Pe cap poartă un fel de bonetă frigiană, care e însă cu totul diferită de cea pe care o poartă pe monedele lui Traian. Executarea rudimentară se datorește desigur în primul rînd decadenței artei monetare.

Manifestarea concepției schimbate cu privire la Dacia trebuie căutată în atributele ei: pe primul plan trece acum sabia curbă, arma străveche a populației băstinașe, pe care Dacia o ține mai adesea în mîna dreaptă. Sabia trece în mîna stîngă numai pe piesele menite să sugereze belșugul din provincie, prin spicele sau cununa de griu, pe care Dacia le ține în mîna dreaptă⁵.

Sînt frecvente, mai ales în anul I, piesele pe care Dacia ține în mîna stîngă un stindard (planșa IV, 23) cu literele DF (Dacia Felix). Atributul *felix* nu este aplicat — în acest timp — pe nici una din numeroasele emisiuni ale monetărilor romane cu referire la vreo altă provincie⁶. Pe unele emisiuni stindardul e înlocuit

¹ D. Berciu, *Asupra « Balaurului » dacic*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XXX, 1937, p. 87 urm.

² P. Strack, *op. cit.*, p. 39, nr. 786.

³ P. Strack, *op. cit.*, p. 39, nota 91.

⁴ Asupra cauzelor care l-au determinat pe împărat să acorde acest drept provinciei nu e cazul să insistăm în articolul de față. Vezi M. Macrea, *Monedele și părăsirea Daciei*, în AISC, III, 1936—1940, p. 278 (cu bibliografia).

⁵ Numai o singură dată găsim în literatură Dacia fără sabia curbă, cu spice în mîna dreaptă, iar cu mîna stîngă poartînd a ține stindardul; B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, *Dacien und Moesien*, 1899, p. 10, nr. 10, pl. I; I. Kovács, *Variantes inédites des monnaies de la Dacie et d'Histros*, în *Travaux de la Section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie à Kolozsvár*, 1911, p. 290, nr. 1, fig. 1—5, arată că Dacia ține întotdeauna, pe lîngă spice sau cununa de spice, și sabia curbă, așa încît pe moneda publicată de Pick probabil numai starea rea de conservare împiedică a se vedea și sabia curbă.

⁶ În monetările imperiale găsim numai legende de ROMA FELIX, ROMAE FELICI, ROM FEL, FELIX ROMA în emisiunile lui Hadrian, Commodus, Caracalla, Macrinus și Diadumenianus; apoi la sfîrșitul sec. III și în sec. IV: FELIX CARTHAGO, FELIX KARTHAGO,

cu cele două *uexilla* ale legiunilor care staționau în Dacia (planșa IV, 24), fie că le ține în mână pe amindouă, fie că unul din vexilli stă în fața ei (planșa V, 25, 26). Dacia e flancată totdeauna de leul și vulturul cu cununa în cioc, emblemele legiunilor. Ca și pe emisiunile lui Hadrian, alăturarea consecventă a sabiei curbe dacice cu stindardele militare romane tinde să dea impresia unei unități depline între armata romană și populația locală¹.

Prin abandonarea temporară — pe monede — a drapelului specific autohtonilor se urmărește desigur sublinierea romanizării provinciei, iar prin stindardele și emblemele celor două legiuni, rolul important al armatei romane în apărarea provinciei. Faptul că sabia curbă continuă să fie reprezentată arată că ea se menține ca armă de luptă a numeroaselor unități auxiliare recrutate din Dacia, dintre care unele staționau fără îndoială pe aceste teritorii.

Cele patru tipuri principale din seria emisiunilor PROVINCIA DACIA nu aduc vreo modificare remarcabilă în modul de reprezentare a Daciei, doar că în ultimii ani execuția devine cu totul rudimentară (planșa V, 27).

Sub domnia lui Traianus Decius, Dacia apare din nou pe monedele de argint emise la Roma, cu legenda DACIA sau DACIA FELIX², într-o execuție mult mai îngrijită decât cea a pieselor provenite din monetăria provinciei: dar dacă legenda ar lipsi, n-am presupune că figura feminină de pe monede simbolizează Dacia, îmbrăcămintea ei fiind identică cu a divinităților romane.

Rolul deosebit de important pe care-l atribuie împăratul Daciei rezultă din amploarea emisiunii bătute în octombrie 249 și în ajunul războiului cu goții³, nu numai sub raportul numărului de tipuri, care apar pe diverse nominale⁴, ci și din punctul de vedere al proporției mari de piese de argint în comparație cu alte tipuri⁵. Nu e lipsit de semnificație nici faptul că pe reversul unei monede mari de bronz — singura ieșită din monetăria imperială, — pe al cărei avers se

INVICTA ROMA, FEL. KARTHAGO, sub Maximinus Hercule, Maxentius și Alexandru al II-lea uzurpatorul; cu referire la câteva orașe din Orient: Heliopolis, Ninive și Berytus, emise sub Caracalla, Gordian III, Filip Arabul, Gallienus și Claudius.

¹ În perioada aceasta elementul militar trece pe primul plan, datorită atacurilor permanente ale popoarelor din afara imperiului; cf. M. Macrea, *op. cit.*, p. 278 urm.; C. Daicovicu, *op. cit.*, p. 169 urm.; B. Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruși-Sibiu și acțiunea carpilor împotriva stăpînirii romane din Dacia în timpul lui Filip Arabul*, în SCIV, IV (1953), 3—4, p. 620 urm.; id., *Contribuții numismatice la cunoașterea problemei luptei împotriva stăpînirii romane în Dacia*, în SCIV, V (1954), 3—4, p. 467 urm.; D. Tudor, *op. cit.*, p. 52 urm.

² Cohen, 12—36, p. 206, nr. 1; M. Macrea, *op. cit.*, p. 279—280, nota 2, referindu-se la articolul lui Salisbury-Mattingly, în Journ. of Rom. Stud., XIV, 1924, p. 17, arată că monedele cu legenda DACIA au fost emise în 250, iar cele cu legenda DACIA FELIX în 251; N. Lascu, *Dacia Felix, Între filologie și istorie*, în AISC, IV, 1941—1943, p. 52, 63 urm.

³ K. Pink, în Num. Zeit., 69, 1936, p. 17—18.

⁴ Cohen, 79—90, 48 și urm.

⁵ În tezaurele de la Smederovo, Plevna și Schwarzenacker găsim:

	Smederovo	Plevna	Schwarzenacker
DACIA	231	189	54
GENIVS EXERC ILLVRICIANI	220	206	68
PANNONIA	195	177	8
VICTORIA	150	128	47

Vezi K. Pink, *Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit*, în Num. Zeit., 69, 1936, p. 16—17.

găsește bustul împăratului și al împărătesei cu legenda CONCORDIA AVG. e redată Dacia, ținînd un baston și un sceptru, iar în jur legenda DACIA¹.

Este interesant de remarcat că, atît pe monedele cu legenda DADIA FELIX, cît și pe unele dintre piesele cu legenda DACIA, provincia ține o baghetă pe care — după interpretările făcute pînă în prezent exclusiv pe baza imaginii — ar fi așezat un cap de măgar (planșa V, 28—28 b)². Or, din cele cunoscute nouă despre zootehnia Daciei, pe acea vreme măgarul nu era atît de răspîndit încît să devină un atribut al Daciei; de altfel el nu apare nici pe monumentele sculpturale, nici în literatură. Adăugînd și considerentul că pe monedele emise în aceeași serie, cele două Pannonii țin totdeauna stindarde militare și că lingă *Genius exercitus Illyriciani* apare de asemenea, fără excepții, o insignă militară, trebuie să admitem că și în mîna Daciei se găsește tot un *signum*, care nu poate fi altul decît stindardul dacilor stilizat de gravori și că prototipul acestui *signum* nu era altul decît balaurul dacic, reprezentat pentru prima dată în numismatică pe monedele lui Antoninus Pius. De altfel între monedele găsite la Alba Iulia din această serie se distinge clar că nu avem de-a face cu un cap de măgar³.

Tipul monetar emis de Traianus Decius a fost executat și de « barbari » sub domnia lui Gallienus, fie că gravorul a avut un prototip emis de Gallienus — într-un număr foarte mic, căci pînă acum nu se cunoaște nici un exemplar — fie că a gravat reversul din memorie sau după o monedă a lui Traianus Decius, punînd pe avers numele și chipul împăratului domnitor⁴, ceea ce ar constitui un indiciu că moneda a fost emisă în Dacia sau de un băstinaș ajuns în altă parte.

Acest tip revine sub Claudius al II-lea Gothicul⁵ și sub Aurelian (planșa V, 29)⁶, dar acum se aplică exclusiv legenda DACIA FELIX, pentru a crea iluzia că provincia e încă tot atît de prosperă. Cu această prezentare vădit propagandistică a poziției sale, Dacia iese definitiv din orbita tematicii monetărilor romane*.

ABREVIERI

AISC	= Anuarul Institutului de Studii Clasice din Cluj
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
Cohen	= H. Cohen, <i>Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain communément appelées médailles imperiales</i> , II ^e ed., II—VIII, Paris, 1880—1892
Mattingly-Sydenham	= H. Mattingly — E. A. Sydenham, <i>The Roman Imperial coinage</i> , V/I <i>Valerianus-Florianus</i> , Londra, 1927 (Webb)
SCIV	= Studii și cercetări de istorie veche

¹ Cohen, V, p. 206/1.

² Vezi Cohen, V, 187—188/12—24.

³ Muz. Regional Alba Iulia, Inv. Cserni, nr. 4367 (fig. 28 a).

⁴ Cohen, V, 361/147.

⁵ Cohen, VI, 64; Mattingly-Sydenham, V/1, p. 222, nr. 143, arată că aceste monede au fost emise în Mediolanum; P. Demeray, *Kaiser Claudius II Gothicus*, în *Klio*, Beiheft, 20, 1934, p. 74, 102; vezi C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 180, nota 3; M. Macrea, *op. cit.*, p. 291 urm.

⁶ Cohen, VI, 73; Th. Rohde, *Die Münzen des Kaisers Aurelianus, seiner Frau Severina und der Fürsten von Palmyra*, Miskolcz, 1881, p. 148, 149, 328—329, nr. 127—128, p. 288—289; Mattingly-Sydenham, V/1, p. 277, nr. 108, pl. VIII, 121, p. 253. Despre însemnătatea acestui tip în rezolvarea datei la care a fost părăsită Provincia Dacia de oficialitățile romane, vezi M. Macrea, *op. cit.*, p. 291 (cu bibliografia specială).

* Aduc și pe această cale mulțumiri călduroase prof. M. Macrea și B. Mitrea pentru prețioasele îndrumări pe care mi le-au dat în întocmirea prezentei lucrări.

LA PERSONNIFICATION DE LA DACIE SUR DES PIÈCES DE MONNAIE IMPÉRIALES ROMAINES

RÉSUMÉ

L'évolution des formes de représentation de la Dacie sur les pièces de monnaie et les fins poursuivies constituent l'objet de cet article.

Sous le règne de Trajan la glorification de la victoire des deux guerres daciques demeure au centre des préoccupations. A la différence de ce qui se passe sur la Colonne de Trajan, où l'artiste a recours à des images « réelles », les pièces de monnaie accusent la prédominance des symboles.

La Dacie est symbolisée par une femme ou un homme en costume autochtone. La dernière monnaie de la série des émissions de Trajan tend à relever la prospérité de la Dacie sous les auspices de l'occupation romaine.

Sous le règne de Hadrien, le costume spécifique de la figure disparaît, pour faire suggérer la romanisation de la province. Elle tient maintenant en main un sabre courbé, arme caractéristique pour la population autochtone, indice de sa participation à la défense des frontières de l'Empire.

Dans la série frappée sous Antoninus Pius il est à remarquer que sur la majorité des séries, l'emblème est représenté serrant à la main gauche l'étendard au dragon dacique, ce qui doit être considéré comme une expression indubitable de la persistance de la population autochtone, car autrement l'étendard n'aurait aucune raison d'apparaître sur les monnaies impériales.

En 246 n.è., la province de Dacie reçoit le droit de frappe pour les monnaies en bronze et le personnage figuré est complètement changé. Le sabre courbé et l'emblème des légions passent sur le premier plan, en soulignant ainsi l'unité entre l'armée romaine et les troupes auxiliaires recrutées parmi la population. L'attribut DF (*Dacia Felix*) n'est pas retrouvé chez aucune autre province durant cette période.

Le dernier type monétaire à l'effigie de la province apparaît sous Trajanus Decius frappé à la Monnaie impériale et portant la légende *Dacia* ou *Dacia Felix*. Parfois on a cru même voir sur quelques-unes des variantes, que l'effigie était représentée en tenant à la main une canne surmontée d'une tête d'âne. Cependant, en tenant compte, d'une part, que l'âne n'était pas un animal très répandu en Dacie et qu'il n'apparaît nulle part sur les monuments comme un attribut dacique, n'ayant aucune signification symbolique et que d'autre part sur les monnaies similaires les deux *Pannonies* et le *Genius Illyrici* sont accompagnés d'un *signum* militaire, il faut admettre qu'il ne s'agit pas d'une canne à tête d'âne, mais bien de l'étendard au dragon, fortement stylisé (voir la planche V, fig: 28—28 c).

Le rôle important de la Dacie dans la défense de l'Empire ressort non seulement du grand nombre des émissions sous Trajanus Decius, mais aussi du fait qu'elle apparaît sur un médaillon commémoratif.

Le type de monnaie émis par Trajanus Decius se maintient sans modifications essentielles sous Claudius le Gothique et sous Aurelianus, mais cette fois-ci toujours accompagné de la légende *Dacia Felix*.

Le rôle de propagande de tous ces types apparaît donc bien évident.